

KIBRIS AĞIZLARINDA SEÇİLMİŞ BİR KOD: 'nice'

*Gürkan GÜMÜŞATAM**

ÖZET

Bu makalede, Kıbrıs ağızlarına özgü anlam ve kullanım alanı kazanmış 'nice' morfemi incelenmiştir. Öncelikle morfemin kullanım alanı ve cümledeki kiplik anlamları değerlendirilmiştir. Bunun ardından Türkiye Türkçesinden onu farklı kılan gramatikal kategori, yani türündeki değişim saptanmıştır. Böylelikle Kıbrıs ağızlarında ses açısından değişime uğramayan söz varlığının, bazen anlam bazen de görevce başkalaşmış olabileceği gerçeği dil ilişkisi bağlamında vurgulanmıştır. Kıbrıs ağızları üzerine yapılan çalışmaların sadece ses veya biçim incelemesine yönelik oluşunun yetersiz kaldığı, dil ilişkilerinin bu morfem örneğinde göz önünde bulundurulması gereği ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs ağızları, 'nice', kiplik anlam, dil ilişkileri, kod kopyalama...

THE SELECTIVE CODE OF TURKISH CYPRIOT DIALECTS: 'nice'

ABSTRACT

In this article, the meaning and use of specific areas of Cyprus have won the mouth 'nice' word is researched. First, the use of words and sentences were evaluated by means of kiplik. What makes it different from this, then Turkey Turkish gramatikal category, revealed that type of change. Thus, Turkish cypriot dialect, the sound does not vary in terms of assets, sometimes word meaning task sometimes others may have been the real highlight. Only phonetic format of the work on dialects or inadequate to establish for review that was put in the word example.

Key Words: Turkish Cypriot dialect, 'nice', mode meaning, language contact, code copying...

GİRİŞ

Taşıdığı özellikler dolayısıyla Türkiye Türkçesinin (TT) ağızlarından biri olan Kıbrıs ağızları (KA) bu gruptaki diğer ağız gruplarıyla ortak özelliklere sahiptir Ancak, aynı dil birliğine bağlı, fakat ayrı coğrafyada gelişimini sürdüren bu ağızda dil ilişkileri sonucu birtakım değişimler teşekkül etmiştir. Dil ilişkileri neticesinde KA'da Rumca, İngilizce; İtalyanca¹ vb. gibi dillerin doğrudan veya dolaylı tesirleri değişimleri beraberinde getirmiştir. Değişimlerin fonetik düzeyden,

* Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi. El-mek: gurkan.gumusatam@emu.edu.tr

¹ KA'da İtalyancanın etkileri için bk. Chirli ve Pehlivan (2009).

söz dizimine; anlam biliminden söz varlığına değin ayrı ayrı boyutlardaki dil ilişkilerini düzenlediğini görüyoruz.

Esasen dil ilişkileri sonucu değişimler sadece KA'ya özgü değildir. Birçok Türk dilinde dil ilişkileri değişimlere yol açmıştır. Hint-Avrupa dillerinin Türk dilleri üzerindeki etkileri dil ilişkileri açısından günümüzde araştırmacıların ilgisini çeken, üzerinde durdukları konulardan biridir².

Biz bu incelemede KA üzerinde çalışan araştırmacıların gözünden kaçmış ilgi çekici bir morfemden, 'nice'den hareket ederek dil ilişkileri sonucu ilgili morfemdeki değişimleri ele alacağız. Biçimce 'nice' yanında kimi zaman 'nicem/nicek/neççe³' gibi varyantlarını tespit ettiğimiz morfemin KA'da, yazı dilinde kullanılmayan genişlemiş biçimlerini saymazsak, görünümü hemen hemen yazı diliyle aynıdır.

Bugüne kadar KA üzerinde yapılan çalışmalar bu ağzın ses ve biçim bilgisi üzerinde yoğunlaşır. KA'nın cümle yapısı ve anlam bilimi özellikleriyse yeterince değerlendirilmemiş, dil ilişkileri pek fazla ele alınmamıştır. Sonuç olarak sesçe bir değişime uğramayan kimi morfemlerin biçim ve anlamca yazı dilinden farklı kullanımları saptanamamıştır. Bu morfemlerden biri de TT'den farklı anlam ve görevlerle kullanılan 'nice'dir.

KA'nın genel söz varlığı üzerine yapılmış ayrı ayrı sözlük çalışmaları⁴ olmasına rağmen üstte belirttiğimiz nedenlerle 'nice'ye bu sözlüklerde yer verilmez.

Yazı dilinde 'nice' biçiminde, tek şekilli olan ve daha çok belirsizlik ifade eden morfem, Eski Türkçe döneminde 'ne' sorma kelimesi ile +ÇA eşitlik ekinin birleşip kaynaşmasıyla oluşmuştur (Sarıkaya 2008: 548).

Bilindiği gibi yazı dilinde "1. kaç, ne kadar; 2. birçok; 3. nasıl; 4. uzun süreden beri." (Akalm ve diğ., 2005) olmak üzere 'nice'nin dört ayrı sözlük anlamı vardır.

KA'da 'nice'nin üstte sıraladığımız anlamlarla kullanımı yaygın değildir. Anlam değişmesine uğrayan morfem, çoğunlukla 'güyâ, sanki' manasıyla yaygındır. Bu morfemin nadiren, 'birçok' anlamıyla kullanıldığı da görülür:

"Daha *neççe* senelere yetişesin." (Yorgancıoğlu 2000: 336)

"*nice* adda *nice* uyannarı gidmeg" (Gümüştam 2006: 194)

Dikkat edilirse ilgili morfem belirlenen örneklerden ilkinde bir dua, ikincideyse deyim olan kalıplaşmış söz öbekleri içindedir. Bu durum 'nice'nin TT'deki 'birçok' anlamıyla KA'da ancak kalıplaşmış yapılarda varlığını sürdürdüğünü ortaya koyar.

TT'nin ağızları içinde 'nice'nin KA'ya özgü anlam ve kullanımları yoktur; KA'da bu morfem TT'de görülmeyen türden yapısal değişimlere uğramıştır. KA'nın ayrı dil ailesinden dillerle ilişkisi de cümle yapısında köklü yapısal değişimleri getirmiş, cümlede bunu gerçekleştirecek görevler bazı morfemlere yüklenmiştir. Bu morfemlerden biri de incelemeye konu olan 'nice'dir. Cümleye farklı kiplik anlamlar kattığı gibi taşıdığı sözlük anlamlarıyla da değişiklik gösteren morfemin, KA'da şu anlam ve kiplik görevlerle kullanılır:

² Türk dillerinde dil ilişkisinden kaynaklanan yapısal değişiklikler Csató 1994'te Karaimce, Menz 1999'da Gagauzca, Brendemoen 1999'da Karadeniz'de konuşulan Türkçe, Erdal 2002'de Kıpçakça, Çelebi 2010'da ise Kıbrıs ağızları temel alınarak değerlendirilmiştir.

³ Bugün ilgili biçim yaygınlığını yitirmiştir.

⁴ Hakeri, Bener Hakkı, (2003), *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*, Gazimağusa, Suna ve Ata Atun Mağusa Tarihini Araştırma ve Yazın Vakfı Yayını:8; Kabataş, Orhan (2007), *Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü*, Lefkoşa: Öncü Basımevi; Gökçeoğlu, Mustafa, (2008), *Kıbrıs Türk Ağızları Sözlüğü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011

I. Sözlük anlamlarıyla 'nice':

a. sanki: Bu morfemin kullanım sıklığı açısından en yaygın anlamı budur.

Bir kişiyi, işi yadırgamak için cümlede 'nice' görev alabilmektedir. Böyle cümlelerde kiplik anlamı veren 'nice' standart dildeki 'sanki, -miş gibi' anlamındadır. Gerçekte olmayan bir şeyi vurgulamak, buna tepki göstermek veya yadırgama belirtmek için 'nice' cümlede bir yön veren gibi kullanılabilir.

Nice da dogdordur. (Sanki de doktordur! 'Kendini doktor sanıyor! Kendini doktormuş gibi görüyor')

Nice da aqşam oldu da yakdı lambayı. (Sanki de akşam oldu, ışığı açıyor. Akşam olmadan ışığı açtı. Akşam olmuştur gibi ışığı yaktı.)

Goncoloz'udu nicem da gördüğüm. (Sanki de gördüğüm Goncoloz'du.)

Mübarek babudsaydı⁵ nicek da. (Mübarek, sanki de babutsaydı.)

Arsızlık eder nice da yeycek hepsini. (Aç gözlülük yapıyor, sanki de hepsini yiyebilecek/ Aç gözlülük yapsa da hepsini yiyemez/ Hepsini yemesi mümkün değil, ama yine de yemek için uğraşiyor.)

Gene başladı söylensin, yemeycek nice da. (Yine söylenmeye başladı; sanki de yemeğini yemeyecek/Söylense de yemeğini yiyecek/Yiyecek olmasına rağmen söylenmeye başladı)

Gel desam geleceydi nice. (Gel desem de gelmeyecekti/Gel desem de sanki gelecekti/Kendi isterse gelecek.)

b. 'güyâ, sözüm ona' anlamıyla:

Bizi da nice cumağa pazarına götürerecek. (Bizi de sözüm ona Cuma Pazarı'na götürerecek.)

Nice gelecek da beraber gideceyik Hasannara. (Güya gelecek de Hasanlara birlikte gideceğiz.)

Gerçekleşme olasılığı zayıf olan durumları bildirmek için 'nice'nin görev üstlendiğini görüyoruz. Bu cümlelerde henüz gerçekleşmemiş bir durum üçüncü kişiye aktarılıyor. Üçüncü kişiye birinci kişinin bir vaatte bulunduğu aktarılmıştır. Aktarmayı yapan kişinin naklettiği bilgiden kuşku yaşadığı yine aynı yapıdan çıkmaktadır.

c. 'nasıl oldu' anlamıyla:

Standart dilde 'nice' sıfat ve zarf olmak üzere iki ayrı sözcük türünde kullanılır:

Sıfat olarak: '1. kaç, ne kadar; 2. birçok' anlamlarındadır.

Zarf olarak: '1. nasıl; 2. uzun süreden beri' anlamlarındadır.

KA'da 'nice'nin üstte sıralanan sıfat işlevli anlamları birkaç istisna hariç unutulmuştur. Zarf olarak sadece 'nasıl' anlamı korunmuştur. Bu sözün cümleye kattığı kiplik anlamlar çoğunlukla görevini 'nice' üzerine yüklemektedir. Ancak 'nasıl' morfeminin birçok anlamı olmasına karşın, bunlar içinden (nasıl ol-) yapısında dar bir kullanımı 'nice' üzerine alır. Bir şeyin yapılışına karşı duyulan hayreti bildirmek için görev üstlenir:

Nicesina da oldu yer yemeyini? (Nasıl oldu da yemeğini yiyor?)

⁵ Firavun inciri.

Nicelerina da çıgdılar dışarı gezsinner? (Nasıl oldu da gezmek için dışarı çıktılar?)

Nicesine oldu yıkar çamaşırları? (Çamaşırları nasıl oldu da yıkıyor?)

Üstte görülen örneklerde ‘nasıl oldu...’ manasındaki morfem, cümleye önemli bir kiplik anlam katar. Bu da şaşkınlık, hayret ve yadırgamadır. Karşıdaki kişinin eylemiyle konuşucu, yaşadığı şaşkınlığı yine kendisiyle birlikte olaya şahit olmuş üçüncü şahsa bildirir. Anlatımın esası da bu çerçevede oluşturulur.

Bu tür cümle yapısında ‘nice’nin yalnız değil çekimli biçimi (nicesine oldu/ nicelerine oldu) görev alır. Öteki cümle formlarına göre bunlarda yükselen bir vurgu vardır.

Üstteki formdan ayrı olarak nice bir sözeylem olarak da KA’da görev alır. İşlevi değişmesine rağmen taşıdığı kiplik anlamda bir değişme olmaz:

Nicesine oldu?

d. ‘hani’ anlamıyla:

KA’da da karşıdakine bildiğini yeniden hatırlatmak için görev alabilen ‘nice’ bu anlamını ‘hani’den ödünçlemiştir. Böylelikle artgönderim, KA’da ‘hani’ ve ‘nice’ arasında nöbetleşe yapılır. Morfemin bu anlamı kazanmasında ona ‘ki’ bağlacı yardımcıdır:

Nice ki dediği ya gidelim kabul edmemiş. (Hani gidelim demişmişti ya kabul etmemiş.)

Nice ders çalışacaydın? N’oldu? (Hani sen ders çalışacaktın? Şimdi ne oldu?)

II. Sözcük türü olarak ‘nice’:

Yazı dilinde sıfat ve zarf olarak kullanılan ‘nice’nin KA’da sıfat göreviyle kullanımı genellikle yoktur⁶. Sözcük türü olarak çoğunlukla zarf işlevindeki morfem, bazen zamir (‘ne’ anlamında) bazen de bağlaç olarak kullanılabilir. Ayrıca sözeylem olarak konuşulana karşı o andaki tepkiyi gösteren ‘nice’, ünlem de olabilmektedir.

Zarf olarak:

KA’da kullanım sıklığına bakılarak ‘nice’nin en çok zarf göreviyle kullanım bulunduğu anlaşılır. Artgönderimsel bir anlamı üzerine alan morfem, eylemin niteliğini bildirebilmekte, onu soru kavramları bakımından etkileyebilmektedir:

N’olacak nice yersan sen da?

Bağlaç olarak:

Yazı dilinde bu morfemin bağlaç görevi yoktur. KA’daysa birbiriyle anlam bakımından ilişkili olan iki cümlede yan cümleyi ana cümleye bağlayan bağlayıcı unsur olarak kullanımı dikkat çekicidir.

Bağlı birleşik cümleler kurulurken ‘nice’ yazı dilindeki ‘ki’ bağlacı gibi görev üstlenmekte, yan cümleyi ana cümleye bağlamaktadır. Yazı dilinde ilgili morfemin böyle bir görevi yoktur. Yan cümlede yer alan ‘nice’ onu neden, sonuç veya açıklama bildirmek üzere temel cümleye bağlar:

Ne ğ avesi? Geldi otururabildi nice içsin gave! (Ne kahvesi? Gelip oturabildi mi ki kahve içsin.)

Kimi zaman ‘nice’ cümlede bir zarf-fiil eki veya zarf gibi kullanılmakta ve kendine bağladığı cümleyi ana cümlelerin belirteci durumuna sokmaktadır:

⁶ Sıfat olarak ancak, kalıplaşmış deyim, dua gibi birkaç örnekte görülebilir.

İlk işdiydim oşu genni, nice da zehiridi. (Onu, ilk kez içtiğimde sanki de zehiridi / Onu ilk kez içtiğim zaman zehirmiş gibi sanmışım.

Ünlem olarak:

KA'da konuşulan söze karşı o andaki tepkiyi gösteren bir morfem olarak 'nice', ünlem de olabilmektedir:

Nice ya!

Adıl olarak:

Üzerine iyelik eki alan morfem birçoğu/birçokları vb. gibi anlam kazanmakta, işi yapanın sayıca belirsiz bir çokluğa sahip olduğunu iletmektedir. Böylelikle ilgili morfemin türü yazı dilindeki gibi adil (belirsiz) olmuş olur:

Niceleri isdedi genni da vermediler, sovra da galdı kalyurgas.

Nicesi giddi Urumunan çalışsın da edemedi.

III. Kiplik işlevleri ve cümlede üstlendiği diğer fonksiyonlarla 'nice':

Cümlede kiplik anlamı belirleyen tek unsur eyleme gelen bildirme veya tasarlama kiplerine bağlı değildir. Kişisel tutum belirleyicileri olarak birçok edat/bağlaç vb. de Türkçede görev almakta, yüklem bildirdiği yargıya kiplik anlamlar kazandırmaktadır. KA'da da 'nice' bu türden kiplik işlevlerle cümlede görev alır. Başka bir deyişle KA'da cümleye kiplik anlam katan kişisel tutum belirleyicilerden biri de 'nice'dir. Ancak KA'da kip unsurlarının oluşmasında dil ilişkileri de göz ardı edilmemelidir. Dil ilişkileri sonucu KA'daki cümle yapısının değişmesi, yeni anlatım yollarının geliştirilmesi yeni durum belirleyicilerine ihtiyaç doğurmuştur. Bu ihtiyacın sonucunda 'nice'ye şu kip ve görevler yüklenmiştir⁷:

III.1. Şaşma, hayret ve yadırgama:

Şaşma-hayret:

Yapılmasına pek rastlanmayan ancak gerçekleşmesi beklenen bir durum meydana geldiğinde duyulan şaşkınlığı anlatmak için 'nice' görev alabilmektedir:

Nicesina da oldu yer yemeyini! (Nasıl oldu da yemeğini yiyor!)

Nicelerina da çıgdılar dışarı gezsinner! (Nasıl oldu da gezmek için dışarı çıktılar!)

Nicesine oldu yıkar çamaşırları. (Çamaşırları nasıl oldu da yıkıyor.)

Yadırgama:

İlk işdiydim oşu genni, nice da zehiridi. (Onu, ilk kez içtiğimde sanki de zehiridi / Onu ilk kez içtiğimde zehirmiş gibi sandım.

Yan cümleyi ana cümleye bağlayan 'nice', (kendinden önceki diğer tutum belirleyicisi 'ilk' sözüyle birlikte) üstteki cümlede aynı zamanda kişisel tutumun belirtilmesinde de görev üstlenmiştir. Konuşan kişi dinleyene ilk kez denediği bir şeye o anda alışamamasını, onu yadırgamasını 'nice'nin yardımıyla yansıtmış.

⁷ Johanson, dil ilişkilerinde *alıcı* ve *verici* durumda olan dillerden gerçekte hiçbir şeyin alınıp verilmediğini, bir dile ait kod öğelerinin bir başka dilin kodu içerisine kopya edildiğini ifade etmektedir (2007, 33).

III.2. Olumsuzluk-olmazlık:

Bir şeyin gerçekleşmeyeceğini karşısındakine bildirmek ve bu yolla onu uyarmak için cümlede ‘nice’ yön veren unsur olabilir:

Nice da gelecek. Boşuna durub da bekleş! (Sanki de gelecek. Durmuş boşu boşuna bekliyorsun. / Gelmeyecek, boşuna durup bekliyorsun!)

Nice okuyacak hepsini da inanın genne. (Hepsini okuyabileceğine inanma, okuyamaz! / Sanki de hepsini okuyacak, ona inanma.)

Nice olur? (Olmaz! / Sanki olur?)

Üstteki cümlelerde yüklem görevindeki eylem hep olumludur. Yargıya olumsuzluk kazandıran ‘nice’ idi. Aksi hâlde, yani yüklem olumsuz olduğu durumda, cümlenin kazandığı yargı olumluya dönüşmektedir. Bir başka söylemle bir araya gelen iki olumsuz, olumlu yargı bildirir. Böylelikle gerçekleşmeme olasılığı zayıf olan bir kavramın bildiriyle karşı karşıya kalınıyor:

Nice da yemeycek. Gene da burun gıvırır. (T.T. Sanki de yemeyecek. Yine de burun büküyor.)

TT’de bu cümlenin karşılığı parantez içinde verilen biçimdedir. Dikkat edilirse hem KA’da hem de TT’de çıkan anlam (Yiyecek...) olumludur.

Yapılacağı önceden konuşulup bildirilmiş/kararlaştırılmış bir işin olmayışını aktarmak için de ‘nice’ nin kullanımıyla karşılaşılır. Bu tür cümlelerde olumsuzluk daha arka plana itilmekte, önceden söylenenin gerçekleşemeyişi öne çıkarılmaya çalışılmaktadır:

Nicek geleceyim dediyidi; n’oldu da gelmedi bilmem.

Sabahdan nice erken gacacam demişmişidi; her ne halisa gacamamış.

Türkçede zarf-fiil, isim-fiil ve sıfat-fiil işlevli bir çok yan cümlenin bağımsız yapılarla ifade edilmesi yönüyle KA kendine özgü karakterler ortaya koymaktadır. Olumsuzluk için olumsuzluk eki yanında ‘yok’, ‘varmada’ ve ‘yok nice’ gibi kalıplarla olumsuzluk bildiren cümle tipi kurulması dil ilişkilerinin bir sonucu olarak seçilen kopyalardır (Çelebi 2010, 208). KA’da ‘yok nice’ yapısının cümleye olumsuzluk anlamı kattığını tespit eden Çelebi, bu türden örneklerin ancak emir, belirli geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zamanda çekimlenen cümlelerde olacağını bildirir (Çelebi 2010, 208):

Yok nice severdi bizi. (Hayır, bizi sevmeydi) (Çelebi 2010, 208)

Aynı yapı KA’da gerekliliğin olumsuzunu yapmak için de görev alır:

Yok nice dövesin genni. (Hayır, onu dövmemelisin). (Çelebi 2010, 208)

TT’nin ağızlarından sadece KA’da görülen bu olumsuz cümle yapılarına Gagavuzcada da rastlanır. Gagavuzcada da ‘nice’ morfeminin dil ilişkileri sonucu TT’nin diğer ağızlarında görülmeyen yeni bir görev kazandığını anlıyoruz. Buna göre Gagavuzcada olumsuzluk ‘yok nice’ kalıbıyla yapılabilmektedir: *yok nižä batırmaa – batır-a-maz* (Menz 1999, 35).

III.3. Küçümseme, tersleme, sitem:

Molohiya var nicek da yapacağ yemeyini! (Molohiya var sanki de yemeğini yapacak.)

Ödeyceydi nice Zühre gadın seni da boşuna durduş begleş!

Yazı dilinde 'sanki'nin aldığı görevi, KA'da 'nice' üstelenebilir. Yukarıdaki cümlelerde gerçekleşmeyecek bir şeyin olmasını bekleyeni uyarmak, onu terslemek için 'nice' kişisel tutumu öne çıkaracak kiplik işlevdedir.

Belli bir işe girmiş olan kişiyi, o konuda yetersiz gördüğünü aktarmak, küçümsemek, sitem bildirmek için konuşan, bunu alttaki cümlelerde, yine 'nice' ile gerçekleştirmiştir:

Nice da mamur edeceydiñ genni! (Bunu yapmak sanki sana kaldı! / Onu sanki de sen mamur yapacaktın!)

Ma nicek da dünyayı sen gurtaracayıñ! (Dünyayı kurtarmak sanki sana kaldı!)

Niceye geryedi yapasıñ hellimliyi! (Hellimli yapmak neyine gerekti sanki!)

Yazı dilinde ml/mU soru ekinin iki ayrı görevi vardır. Bunlardan temel olan cümleye soru anlamı katmaktır. İkinciye yardımcı cümleyi ana cümleye neden, sonuç veya açıklama bildirecek biçimde bağlamaktır. KA'da soru ekinin kullanım alanı oldukça dardır. Bu görev cümlede vurgu aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Üstteki cümlelerin tümünde küçümseme/ tersleme/ sitem duygusunu bildirmek için 'nice' kullanılmıştır. Morfemin cümleye verdiği bu anlamını ise soru cümlesindeki gibi vurgu desteklemiştir. Ancak, bu cümlelerde cevap alma amacı yoktur. Temel işlev küçümseme, sitem veya tersleme olduğu için ünlem cümleleri meydana gelmiştir.

III.4. Güvensizlik, kuşku, endişe, inanmak istememe:

Güvenmeme, inanmama, inanmak istememe:

Beni çalışdıracayıñ nice sınava.

Nice hepsimizi da özleyceymiş Londura'da.

Tarlayı gendi süreceymiş nicem.

Endişe, kuşku:

Niceyimiş gözgeleycek çocugları da gireceğler deñize. Duy dak inanma.

Sallar oşu genni öyle, düşürecek nicem da yere zannederim.

Örneklerde konuşan, üçüncü şahsa, kendine söylenen şeyi gerçekleşmeyecek bir vaat olarak bildiriyor. Bunun için de 'nice'nin yardımına başvurmuştur. Cümlelerdeki gelecek zaman bildirme kipine bu anlamı katan, başka bir deyişle konuşucunun söylemdeki tutumunu segileyen 'nice'dir.

Gelecek zamanın rivayete dayalı anlatımıyla cümleye katılan anlam, konuşucunun tutumunu belirlemede 'nice'nin etkisindedir. –miş'in nice üzerine kayabilmesi de bunu doğrular.

KA'ya özgü olan yukarıdaki kullanımlarda birinci kişinin ağzından bilgi üçüncü kişiye aktarılmıştır. Aktaran kişiye bu esnadaki kendi ruh hâlini söyleme 'nice' sayesinde verilebilmektedir.

Örneklerden de görüleceği gibi cümleler genellikle (nice + fiil+ gelecek zaman+ gelecek zamanın rivayeti...) yapısındadır.

III.5. Neden-sonuç gösterme, neden olanı veya onun neden olmadığını bildirme:

Bir şeyin gerçekleşmemesinin nedenini geçmişteki bir sebebe bağlayarak anlatmak için de KA'da 'nice'nin kullanılabilirliğini görürüz. Anlam bakımından birbirleriyle ilgili cümleleri (yan cümle + nice + ana cümle) birbirine bağlayan 'nice', 'sanki/ ki/ mı ki/ çünkü/ -den dolayı, -dığı için) işlevlerindedir.

Yağmur yağdı nice da biteceydi ekinner. (Yağmur yağmadığı için ekinler de bitmedi/Sanki yağmur yağdı da ekinler bitecekti/Yağmur yağdı mı ki ekinler bitsin.)

Ne gavesi? Geldi otururabildi nice içsin gave. (Ne kahvesi? Gelip oturabildi mi ki kahve içsin.)

Üstte verilen cümlelerde bir şeyin oluşumuna neyin sebep olduğunu anlatan cümle formları vardı. Bunu sağlayan cümledeki diğer unsurlarla beraber ‘nice’ydi. Fakat ‘nice’ tam tersini, yani yan cümleyi ana cümleye bağlarken bir şeyin oluşumunda onun neden olmadığını da bildirebilir:

Nice yağmur yağdı da biddi ekinner, biz sovardık genneri. (Ekinler yağmur yağdığı için değil, biz suladığımız için bitti. / Ekinler **sanki** yağmur yağdığı için mi bitti...)

III.6. Rivayet:

KA’da duyulan bir şeyin aktarımı için ‘imış’ (Demir 2009: 113) işlek şekilde kullanılmakla beraber, genişlemiş katmerli birleşik çekimler ve ‘nice’ de kullanılır. Aşağıdaki örneklerde ‘imış’ yerine ‘nice’ kullanılmıştır:

Ötege gün “Mesarga ‘ya gidecem” dedi nicek. (Geçen gün Mesarya ‘ya gideceğim demiş.)

Yarın nicek yağmur yağacak. (Yarın güya yağmur yağacakmış.)

Dikkat edildiği gibi rivayet edilen şey geleceğe yöneliktir. O yüzden de cümlelerin yüklemi hep gelecek zaman kipiyle çekimlenmiştir. Başka bir deyişle duyulan şeyin aktarımı ‘nice’ nin gelecek zamanda çekimlenmiş yüklem görevindeki eyleme bağlanmasıyla mümkün olmuştur.

Bu cümlelerde konuşan kişi duyduğunu üçüncü bir şahsa aktarmaktadır. Aktarılan söz, aktaran ve dinleyen için önem taşıırken sözü söyleyen ‘imış’te olduğu gibi (Demir 2009: 113) arka plana itilmiştir; o çok da önemli değildir.

X *Yarın nicek yağmur yağacak.* (Güya, yarın yağmur yağacakmış.)

Y *Yarınımış yağmur yağacak.* (Yarın yağmur yağacakmış.)

Görüldüğü gibi her iki cümlede de önemli olan yağmurun yağacak olduğunu kimin söylediği değil, yağmurun yağacak olmasıdır. Ancak ‘imış’ten farklı olarak bu tür cümlelerde ‘nice’, aktarılan bilginin tutarlılığıyla ilgili daha güçlü bir belirsizlik ve şüphe ifade eder. Başka bir deyişle duyduğu sözü karşıya aktaran kişi, ayrıca buna inanmadığını da bildirir. Buna göre üstteki X cümlesinden iki yargı çıkar: (Yarın, ona/onlara göre yağmur yağabilir; ama ben buna inanmıyorum.)

III.7. Dikkat çekme, uyarma:

Soru cümlelerinde belirtilen konuya ilgi çekmek veya uyarıda bulunmak için ‘sanki’ nin üstlendiği kiplik görevi, KA’da ‘nice’ de yapabilmektedir. Böylelikle bu tür cümlelerde şart ve istek kipi ‘nice’ nin yönlendirmesiyle kişisel tutumu yeni bir yöne taşımış olur:

N’olacaydı nice onu da çağırsaydın? (Onu da çağırsaydın ne olurdu ki sanki?)

N’apacak nice dağ orkan söyleyesin? (Ne yapacak ki sanki, söylemekten korkuyorsun.)

N’olacak nice yersan sen da? (Sen de yersen ne olur ki sanki?)

Üstteki örneklerde ‘ki’ bağlacının görevini üstlenerek ana cümleyi yan cümleye bağlayan ‘nice’ yakınma, kınama, yapılanın kötü olduğunu yapana bildirme gibi maksatlarla soru cümlelerinde görev almıştır. Konuşan kişi karşıdakini uyarır veya ona yakınırken aynı zamanda gerçekleşmesini arzuladığı, istediği bir şeye dikkati çekiyor. Dikkat edilirse bu cümlelerde önce ana cümle, sonra yan cümle gelmiştir.

Turkish Studies

III.8. Belirsizlik:

Bu morfem üzerine bir belirsizlik anlamı almaktadır. Aslında bu yönüyle TT ile anlamca benzer. Fakat TT'deki belirsizlik çoğunlukla bir şeyin sayısı, miktarı, süresi ile ilgiliyken KA'da geleceğe yönelik gerçekleşmemiş bir durumla, oluş veya kılışla ilgilidir:

Yarın nicek yağmur yağacak.

III.9. Vaat:

Birinci kişinin ağzından duyulan bir vaati üçüncü kişiye aktarırken cümlede kişisel tutumu 'nice' belirleyebilir. Bu tür cümlelerde geleceğe yönelik olan; henüz gerçekleşmemiş bir eylem üçüncü şahsa adeta rivayet yoluyla vaat edilmektedir:

Bizi da nice cumağa pazarına götürecek. (Bizi de sözüm ona Cuma Pazarı'na götürecek[miş].)

Nice gelecek da beraber gideceyik Hasannara. (Güya gelecek[miş] de Hasanlara birlikte gideceğiz.)

III.10. Anımsatmak:

Nice ki dediği ya gidelim kabul edmemiş. (Hani gidelim demişmişti ya kabul etmemiş.)

Üstteki örnekte 'nice' kendinden sonra gelen 'ki' bağlacıyla birleşmiştir. Böylelikle yan cümle ana cümleye (Nice + ...dİydİ/dUydU + ya ...) bağlanmıştır. Bu, birleşik cümleye yeni bir de kiplik anlam katmıştır. Buna göre karşdakinin daha önceden bildiği bir şey ona tekrardan hatırlatılmaktadır.

KA'da 'nice', yazı dilindeki 'hani'nin kimi görevlerini üzerine alabilmektedir. Şu örnekte söylenenin aksinin yapılması veya söylenmesi durumunda, konuşan kişi, karşdakine bunu sitem yolu (soru cümlesi biçiminde) anımsatmıştır:

-Doydum.

-Hani ne yedin?

-Nice garnın acıydıydı? (Doydum. Ne yedin ki? Hani karnın acıkmıştı?)

IV. Sözeylem olarak 'nice':

Türkçede kip çok yönlü bir ulamdır. Kipin anlaşılmasında salt artırılmış cümlelerin değil, sözcelerin vb. de göz önüne alınmasında yarar vardır (Kocaman 1983: 85).

Bir dilin söz varlığında kişiler arası iletişimde alışkanlık hâlinde kullanılan, dilin toplumsal kullanımına göre farklılık gösterebilen ve ait olduğu toplumun, kültürel yapısını, dünya görüşünü ve fertlerinin birbirlerine karşı olan tavırlarını sergileyen, İngilizce speech act sözünün karşılığı olarak Türkçede ilişki sözleri, kalıp sözler, sözeylem, konuşma aktı, söz edimi gibi terimlerle ifade edilmektedir (Dilek 2007:40).

KA'ya özgü sözeylemler içinde 'nice' yardımıyla kurulmuşlar da vardır. Söylenen söze karşı tersleme bildirmek, kınamak, eleştirmek gibi amamçlarla kullanılan 'nice' ile kurulmuş başlıca sözeylemler şunlardır:

Nice ya!

Nicesine oldu?

Nicesine da oldu?

Nicelerine!

Nicesine!

Nicesine da!

Nicesi!

SONUÇ

Şimdiye kadar sıralananlarla KA'ya özgü, TT ağzıları içindeki bilinen biçim ve görevlerinden farklı kullanıma sahip bir morfem incelenmiştir. Sesçe değişime uğramamasına rağmen anlamca başkalaşan bu morfemin üstlendiği kiplik işlevler yanında cümlede bir kurucu öge olarak da kullanıldığı saptanmıştır.

KA'da söz konusu morfemin anlam ve görevce değişmesinin nedeni dil ilişkileridir. Bir çeşit kod kopyalama sonucunda (Johanson 2007, 33) TT'nin diğer ağzılarında ve Türkçenin tarihî devrelerinde görülmeyen anlam ve görevler bu morfeme yüklenmiştir. Johanson'a göre aşırı sosyal baskı altında, tipolojik açıdan çok farklı ögeler bile kopyalanabilmekte, bu yolla diller ses ve söz dizimi açısından şaşırtıcı oranda değişebilmektedir. Şöyle ki, dilbilgisel ögeler, akraba olmayan veya tipolojik açıdan farklı diller arasında da ödünçlenebilmekte ve dillerdeki ilişkiye bağlı değişimler son derece derin olabileceği gibi dil yapısının her basamağıyla da ilgili olabilmektedir (Çelebi 2010, 7).

İncelemeye konu olan morfeminin dil ilişkileri sonucu TT'nin diğer ağzılarında görülmeyen yeni bir görev kazanması İndo-Germen dillerin etkisine bağlanmalıdır. KA'nın ilişkiye geçtiği Rumca, İngilizce; İtalyanca vb. diller bu morfemdeki değişmeyi beraberinde getirmiştir. Paralel yapı, anlam ve dizgiye sahip şu örnek cümleler bu ilişkiyi göstermektedir:

KA: *Beni çalışdıracaymış nice sına* .

İng.: Me to run the **so-called** examination;

Rumca: μου για να τρέξει το λεγόμενο εξέταση (mou gia na tréxei to legómeno exétasi)

Örneklerden de anlaşıldığı gibi yeni bir söz dizimi kazanan KA'da bu cümle yapılarının kaynağı Rumca, İngilizce gibi İndo-Germen dillerdir.

Aynı morfemin Gagavuzca'da da Fin-Ugor dillerindeki etki sonucu benzer değişmelere uğraması ve cümlede üstlendiği görev de bunu doğrulamaktadır. İnceleme sırasında örnek verilen cümlelerin yazı dilinde kullanılan cümle formlarından ayrı, İndo-Germen dillere benzer yapıları (özne-nesne-yüklem sırası yerine, yüklemi başta/içte cümle formları vb.) da morfemdeki değişimin kaynağı olarak dil ilişkilerine işaret etmektedir.

Neticede KA'nın diğer dillerle ilişkiye geçmesi sonucu değişen söz dizimi söz varlığına da yansımış; yeni cümle yapısını kuracak unsurlara duyulan ihtiyaç bir çeşit kod kopyalama yoluyla mevcut söz varlığına yüklenerek onlar sayesinde sağlanmıştır. Böylece cümlede olumsuzluk, küçümseme, şaşma, rivayet gibi çeşitli kiplik durumların anlatımında 'nice'ye görevler yüklenmiş; ilgili morfem yeni cümle formlarının kurulmasını sağlayan kurucu unsur hâline getirilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Şükrü Haluk ve diğ. (2005) Türkçe Sözlük, Ankara: TDK.
- AKSAN, Doğan (1997) *Anlambilim*, Ankara: Engin Kitabevi.
- CHIRLI, Nadejda ve Ahmet Pehlivan (2009), "Kıbrıs Türk Ağzında İtalyanca Sözcükler", *Mediterraneo*, s. 93-103.
- ÇELEBİ, Nazmiye (2010), *Kıbrıs Türk Ağızlarında Dil İlişkisi İzleri*, İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- DEMİR, Nurettin (2009) "Kıbrıs Ağızlarında İmiş Hakkında" Kıbrıs Konuşuyor Kıbrıs Ağızı Üzerine İncelemeler: S:109-116.
- DİLEK, Figen Güler (2007) "Altay Türkçesinde Sözeylemler", *Konya Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Bahar)*, s. 39-49.
- GÖKÇEOĞLU, Mustafa (2008), *Kıbrıs Türk Ağızları Sözlüğü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- GÜMÜŞATAM, Gürkan (2004) *Yapı ve Anlam Açısından Kıbrıs Türk Ağzında Deyimler*, DAÜ Lisansüstü Eğitim ve Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazimağusa.
- HAKERİ, Bener Hakkı (2004) *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*, Suna ve Ata Atun Mağusa Tarihini Araştırma ve Yazın Vakfı Yayını 8: Lefkoşa.
- JOHANSON, Lars (2007) *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, (çev. Nurettin Demir), TDK Yayınları: Ankara.
- KABATAŞ, Orhan (2007) *Kıbrıs Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü*, Öncü Basımevi: Lefkoşa.
- KOCAMAN, Ahmet (1980-81) "Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler", *TDAY-Belleten*:s. 81-85.
- MENZ, Astrid (1999) *Gagausische Syntax: Eine Studie zum kontaktinduzierten Sprachwandel*, *Turcologica* 41, Wiesbaden: Harrassowitz.
- MENZ Astrid (2003) "Slav Dillerinin Gagauzcaya Etkisi", *Bilig-24*, s. 23-44.
- SARIKAYA, Mahmut (2008) "Türkçede neçe > niçe > nêçe "ne kadar?" ve neçe > nice > nêçe "nasıl?" Gelişmesi" *Turkish Studies*: s. 548-562.
- TÜRKYILMAZ, Fatma (1999) *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, TDK Yayınları: Ankara.
- YAMAN, Ertuğrul (1999) *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, TDK Yayınları: Ankara.
- YORGANCIOĞLU, Oğuz (2000) *Kıbrıs Türk Folkloru*, Gazimağusa.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/2 Spring 2011